

ЗВІЛЬНЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОРУШЕННЯМ ПРИСЯГИ СУДДІ (ВЧИНЕННЯМ ІСТОТНОГО ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОСТУПКУ)

DISMISSAL FOR BREACH OF JURATION OF A JUDGE (ESSENTIALLY COMMITTING DISCIPLINARY OFFENCES)

**Константій О.В.,
д.ю.н., доцент,**

**науковий консультант управління забезпечення діяльності
Судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України**

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем, яка виникла у практиці перегляду в порядку адміністративного судочинства рішень Вищої ради юстиції відносно внесення подань про звільнення суддів з посад за порушення присяги, меж їх відповідальності за прийняті судові рішення. Обґрунтовується, що загальною підставою для ініціювання процедури звільнення судді виступає вчинення ним дій, що порочать звання судді. Наголошується на важливості обґрунтованого доведення при цьому, що діяння судді є навмисним або через очевидну протиправну небалість грубим порушенням законодавства, яким завдається істотна шкода об'єкту правової охорони – авторитету правосуддя в суспільстві, вірі громадян у справедливий, професійний суд.

Ключові слова: звільнення у зв'язку з порушенням присяги, авторитет правосуддя, дисциплінарний проступок, суддя, адміністративне судочинство.

Стаття посвячена освітленню однієї з актуальних проблем, которая возникла в практике пересмотра в порядке административного судопроизводства решений Высшего совета юстиции относительно внесения представлений об увольнении судей с должностей за нарушение присяги, границ их ответственности за принятые судебные решения. Обосновывается, что общим основанием для инициирования процедуры увольнения судьи выступает совершение им действий, порочащих звание судьи. При квалификации допущенных судьей нарушений присяги предлагается исходить из положений теории права относительно института правонарушения и его состава. Отмечается важность обоснованного доказывания при этом, что действия судьи являются преднамеренными или из-за очевидной противоправной небрежности грубыми нарушениями законодательства, которым причиняется существенный вред объекту правовой охраны – авторитету правосудия в обществе, вере граждан в справедливый, профессиональный суд.

Ключевые слова: увольнение в связи с нарушением присяги, авторитет правосудия, дисциплинарный проступок, судья, административное судопроизводство.

The article is devoted to coverage of one of the urgent problems that arose in practice review in administrative proceedings of the High Council of Justice decisions on making representations the dismissal of judges from office for violation of oath, the boundaries of their responsibility for court decisions. It is proved that the common basis for the initiation of dismissal procedure judge advocates committing an action discrediting the title of judge. In qualifying the violations of oath by the judge offered to proceed from the provisions of the theory of law with respect to the offense of the Institute and its composition. The importance of proving informed at the same time that the judge's actions is deliberate or due to negligence apparent illegal flagrant violation of the law, which causes significant harm to the object of legal protection – the authority of the justice in the society, the faith of citizens in a fair, professional judgment.

A gross violation of the law by the judge, as the basis for liability for breach of oath, it is proposed to realize such use it right, which is clearly and substantially beyond the boundaries of traditional, blatantly contradicts the principles of justice that cannot point to admission of the ordinary judicial error.

It is stated that in determining the objective side of a violation of oath of a judge, the subject of disciplinary proceedings and the court must give a thorough evaluation of every circumstance that may indicate the assumption by the judge was rude, significant violations of laws, individually and in their totality.

Dismissal for violation of oath of a judge is possible only when a conscious, willful decision-judge obviously illegal decision in violation of solemn commitments unbiased and fairly to administer justice, that is only in the presence of his guilt.

Key words: dismissal for breach of juration, authority of justice, disciplinary offense, judge, administrative proceedings.

У процесі конституційних змін, на виконання рекомендацій Венеційської комісії, рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волков проти України» (п.п. 199–202) [1], така, яка піддавалася найбільшій критиці через надзвичайну «розмитість», абстрактність підстава для звільнення судді з посади за особливих обставин як «порушення присяги» (п. 5 ч. 5 ст. 126 Основного Закону України) виключена з тексту Конституції України. Натомість, замість неї передбачено іншу – «вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді» (п. 3 ч. 5 ст. 126 у новій редакції). Але і в процесі застосування цієї оновленої підстави, як й у випадку порушення присяги судді, не зникне найбільш гостра проблема встановлення Вищою радою правосуддя істотності дисциплінарного проступку судді, грубого, а не ординарного нехтування ним своїми обов'язками, що є несумісним із суддівським статусом. Це пояснюється надзвичайною оціненістю («суб'єктивністю») категорій «істотне» та «неістотне», відсутністю між ними чітких меж.

Але означене стане проблемою майбутньої реалізації зазначених норм права. Потреби практики вимагають пошуку відповідей на нагальні поточні питання практики оскарження до суду звільнення суддів за порушення присяги у період чинності норм законодавства в редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192-VIII (далі – Закон № 192-VIII) (з березня 2015 року – по вересень 2016 року).

Сформованим відповідно до приписів Закону № 192-VIII складом Вищої ради юстиції (з липня 2015 року) до набрання чинності змінами, внесеними до Конституції України Законом від 02 червня 2016 року № 1401-VIII, в межах повноважень цього конституційного органу в системі судової влади прийнято чималу кількість рішень про внесення подань про звільнення суддів з посад за порушення присяги [2]. Ці рішення стали предметом оскарження суддями, яких вони стосувалися, до Вишого адміністративного суду України (в порядку ст. 171-1 КАС України) з, як правило, наступним переглядом відповідних справ Верховним Судом України. Розгляд справ щодо правомірності вказаних

рішень Вищої ради юстиції здійснюватиметься за законодавством, чинним на час їх прийняття.

Отже, актуальною проблемою адміністративного судочинства, що становить предмет даної статті, є пошук відповіді на питання про межі відповідальності суддів у вигляді їх звільнення з посад за ухвалені ними рішення, допустимості кваліфікації як порушення присяги порушень законодавства, допущених суддею під час виконання своїх обов'язків, особливо у випадку, якщо ці обставини через відсутність перегляду їхніх судових рішень не встановлені вищестоящою судовою інстанцією, зокрема у період чинності відповідних норм згідно із Законом № 192-VIII.

Варто відзначити, що проблеми дисциплінарної відповідальності суддів за часів раніш чинного законодавства у цілому були предметом досліджень таких українських вчених як: Л. С. Виноградова, О. В. Гончаренко, В. В. Кривенко, Р. О. Куйбіда, С. В. Прилуцький, О. М. Овчаренко та деяких ін.

Виклавши Законом № 192-VIII ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» від 15 січня 1998 року № 22/98-ВР (далі – Закон № 22/98-ВР) в новій редакції, згідно з якою провадження щодо звільнення судді за порушення присяги проводиться за правилами і у строки, передбачені для здійснення дисциплінарного провадження, законодавець зняв таку, яка існувала тривалий час в юридичній науці, дискусію щодо правової природи відповідальності судді за порушення присяги. Так, у 2013 році О. М. Овчаренко, підсумовуючи думки багатьох вчених, обґрунтувала правову природу звільнення з посади за порушення присяги як вид конституційно-правової відповідальності судді, який тягне за собою суттєві зміни у його правовому статусі [3, с. 237-247]. Допустимості такої інтерпретації цього інституту сприяло й визначення Конституційним Судом України в п. 3.4 мотивувальної частини рішення від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011 дотримання суддею присяги як «його конституційно-визначеного обов'язку». Орган конституційної юрисдикції тут також визначив, що «присяга судді має правову природу одностороннього, індивідуального, публічно-правового, конституційного зобов'язання судді», дотримання якого «є необхідною умовою довіри до суду та правосуддя з боку суспільства» [4].

Водночас Законом № 192-VIII, на відміну від передцим чинних норм, вперше було й визначено строк давності притягнення судді до відповідальності за порушення присяги. А саме, у ч. 4 ст. 96 нової запровадженої ним редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI (далі – Закон № 2453-VI) було встановлено, що дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше трьох років з дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці.

Але змінами, внесеними до законодавства Законом № 192-VIII, не було чітко визначено критеріїв, які б дозволяли однозначно кваліфікувати суб'єкту дисциплінарного правопорушення відповідне діяння судді саме як порушення присяги, а не інший вид дисциплінарного проступку, вчинення якого не передбачає негативних правових наслідків у формі звільнення з посади. Крім того, залишилося незрозумілим, чи допустимо застосовувати цю підставу для внесення подання про звільнення («порушення присяги»), якщо рішення, прийняття якого ставиться судді у порушення, з певних причин (наприклад, через правову необізнаність сторони, відсутність відповідного процесуального механізму тощо) не переглядалося і не скасовано вищою судовою інстанцією.

Положення ч. 2 ст. 92 Закону № 2453-VI (в редакції Закону № 192-VIII) можна трактувати так, що умисне порушення суддею норм права чи неналежне ставлення до службових обов'язків може тягнути за собою дисциплі-

нарну відповідальність судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, лише у випадку скасування чи зміни цього рішення. Іншими словами, без скасування судового рішення (коли підставою для звільнення у зв'язку з порушенням присяги виступають саме дії судді у процесі судочинства, а не проступки поза межами суду), за буквальною змістом цих норм Закону, Вищою радою юстиції, як правило (але не завжди), не може прийматися рішення про внесення подання про звільнення судді з посади за порушення присяги.

На користь допустимості такого правового підходу вказує й аналіз міжнародно-правових стандартів незалежності суддів. Так, відповідно до Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки:

– тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості (п. 66); кримінальна відповідальність при цьому може наставати тільки за доведення злочинного наміру (п. 68);

– дисциплінарне провадження може бути ініційоване, якщо суддя не виконав свої обов'язки ефективно та належним чином. Такі провадження повинен проводити незалежний орган влади або суд із наданням гарантій справедливого судового розгляду і права на оскарження рішення та покарання. Дисциплінарні санкції мають бути пропорційними (п. 69);

– судді не повинні нести особисту відповідальність за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду (п. 70).

У п. 25 Рекомендації Київської конференції з питань незалежності судової влади в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії «Судове управління, відбір і підзвітність суддів» (м. Київ, 23–25 червня 2010 року) визначено, що «процедура притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності повинна стосуватися підтверджених випадків порушення правил професійної поведінки, які є значними, неприпустимими та, окрім цього, ганьблять репутацію суддівства. Дисциплінарна відповідальність суддів не може бути наслідком змісту їхніх рішень або вироків, включаючи відмінності у юридичному тлумаченні між судами; наслідком прикладів суддівських помилок чи критики суддів» [5, с. 76].

Але доктрина виключно інстанційного порядку встановлення фактів допущення суддею порушень законодавства під час здійснення судочинства, сформована ще у радянські роки (за існування інституту судового нагляду), не завжди може застосовуватися у наш час реалізації у процесуальному законодавстві засад змагальності і диспозитивності як «рушійних сил судового процесу», властивих демократичній державі. На практиці траплялися випадки використання судових процедур для досягнення протиправних цілей «обходу заборон закону», суто юридичної фіксації фактів, коли сторони, отримавши судові рішення, свідомо не оскаржують його і воно вступає в законну силу (наприклад, для легалізації прихованих угод купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, біржових угод відчуження об'єктів незавершеного будівництва тощо). Тому у цих виключних випадках за грубого нехтування судьями вимогами законодавства, на наш погляд, Вища рада юстиції вправі й повинна оцінювати дії судді як порушення присяги, навіть незважаючи на те, що відповідні ухвалені судові рішення не скасовані вищою судовою інстанцією.

Поряд з цим, порушення присяги судді можуть становити й не тільки дії, поведінка судді, безпосередньо пов'язані з розглядом судових справ (судочинством), прийняттям судових рішень. Так, текст присяги визначено у ч. 1 ст. 56 Закону № 2453-VI: «Я, (ім'я та прізвище), всту-

паючи на посаду судді, урочисто присягають Українському народові об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя».

Аналізуючи визначення тексту присяги судді, можна зробити висновок, що у ньому (в даному офіційному урочистому зобов'язанні (клятві), що надається суддею) законодавцем поєднано як професійно-кваліфікаційні («об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді»), так і моральні («дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя») вимоги до діяльності й поведінки судді, очевидне (явне) порушення яких може кваліфікуватися як її (присяги) порушення.

Заслугує на увагу й те, що у ч. 2 ст. 97 Закону № 2453-VI визначено, що висновок про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади з підстав порушення присяги може бути прийнятий у разі, якщо: 1) суддя вчинив дії, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя; 2) суддя вчинив дисциплінарне правопорушення, маючи непогашене дисциплінарне стягнення (крім попередження та догани), або має два непогашених дисциплінарних стягнення; 3) встановлено факт недоброчесної поведінки судді, у т. ч. здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим ним та членами його сім'ї майну і доходам; використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди; 4) суддю визнано судом винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Отже, загальною (універсальною) підставою для ініціювання процедури звільнення судді за порушення присяги виступає «вчинення суддею дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя». Критерії для можливості оцінки відповідних дій як таких, що підпадають під вказані ознаки, є достатньо розмиті, оцінні. Тому при кваліфікації допущення суддею порушення присяги, на наш погляд, варто виходити з положень загальної теорії права щодо інституту правопорушення та його складу. Зокрема, при цьому важливо обґрунтовано довести, що діяння судді є навмисним чи через очевидну протиправну недбалість «грубим» порушенням законодавства, яким завдається істотна шкода об'єкту правової охорони – авторитету правосуддя у суспільстві, вірі громадян у справедливий, незалежний й професійний суд, покликаний ефективно захищати їх права та свободи.

Висновок про необхідність й обов'язковість встановлення усіх елементів складу дисциплінарного проступку при вирішенні Вищою кваліфікаційною комісією суддів України чи Вищою радою юстиції питання ініціювання звільнення судді за порушення присяги та з урахуванням принципу пропорційності (лише у випадку встановлення обставин допущення особливо грубого діяння, яке завдає істотної, непоправної шкоди авторитету правосуддя) слідує й з аналізу абз. 2 ст. 97 Закону № 2453-VI. А саме, тут законодавцем встановлено, що під час обрання судді виду дисциплінарного стягнення враховується характер правопорушення, його наслідки, особа судді, ступінь його вини, наявність непогашених дисциплінарних стягнень та інші

обставини, що стосуються вчинення суддею дисциплінарного правопорушення. При цьому враховується принцип пропорційності.

Об'єктом порушення присяги судді є відносини авторитету правосуддя у суспільстві й державі, непорушність віри громадян у справедливий суд. При цьому інстанцією за порушення присяги, за цілком слушним твердженням О. М. Овчаренко, на загально-соціальному рівні виступає суспільство, яке визнає загально-правовою цінністю право і від імені якого діють відповідні державні інституції [6, с. 30,31]. Адже правова держава є лише всеосяжним політико-правовим інститутом, який обслуговує потреби громадянського суспільства.

Об'єктивна сторона порушення присяги як дисциплінарного проступку, як й істотного дисциплінарного проступку, передбаченого п. 3 ч. 5 ст. 126 Конституції України у новій редакції, характеризується грубим, зухвалим порушенням суддею під час судочинства вимог матеріального та/або процесуального права, що є несумісним з високим суддівським статусом, наслідком чого є беззаперечне настання шкоди авторитету, повазі до судової влади в суспільстві й державі, в очах окремих груп громадян, їх вірі в неупереджений, справедливий й професійний суд.

При цьому під грубим, істотним порушенням суддею законодавства як підставою для притягнення до відповідальності за порушення присяги, на наш погляд, варто розуміти таке порушення, яке явно (неприховано) й суттєво [7, с. 200] виходить за межі усталених правил, принципів правозастосування, змісту, предмету й мети правового регулювання, неприховано суперечить основоположним засадам права і судочинства, що не може вказувати на допущення суддею ординарної судової помилки.

При встановленні ознак об'єктивної сторони порушення присяги судді, уповноважений суб'єкт дисциплінарного провадження і адміністративний суд має надавати ґрунтовну й всебічну оцінку кожній обставині, яка може вказувати на допущення саме грубого, істотного порушення суддею норм законодавства, окремо та в їх сукупності, урахуовуючи в т. ч. суб'єктивні й об'єктивні причини, передумови допущення такого порушення та наслідки цього.

Як засвідчує аналіз підготовленого у 2011 році Вищим адміністративним судом України узагальнення практики розгляду справ щодо оскарження актів Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції про звільнення суддів у зв'язку з порушенням присяги судді [8], порушенням присяги практично визнавалося грубе порушення суддею правил підсудності (прийняття до розгляду і вирішення справ щодо майна, об'єктів нерухомості, виключно підсудних іншому суду); необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову, у т. ч. невідповідність виду забезпечення позову змісту позовних вимог; розгляд спорів щодо права власності в окремому провадженні; систематичне порушення строків судового розгляду справ; інші, як правило, неодноразові порушення норм права і вчинки судді, що явно свідчать про несумлінність, нечесність, упередженість судді під час здійснення правосуддя, і наслідки порушення суддею норм закону були істотними. Крім того, на наш погляд, є підстави розглядати як порушення присяги судді (істотний дисциплінарний проступок) умисне неповідомлення сторони про дату, час і місце розгляду справи, ненадання їй можливості подати пояснення і докази проти висунутого проти неї позову чи обвинувачення, неповідомлення про прийняте судове рішення, що унеможливило його оскарження та тягне для особи суттєві негативні правові наслідки. Як підстава для кваліфікації допущення суддею порушення присяги може розглядатися й ухвалення ним завідомо неправосудного або за іншими ознаками незаконного судового рішення, що викликає значний суспільний резонанс, ганьбить суддівський корпус. Однак, звільнення з посади судді не

може бути політично-мотивованим, виступати своєрідною розправою з «неугодними судьями», бути помістою за ухвалені ними судові рішення з боку представників законодавчої і виконавчої влади, діючих політиків.

Підсумовуючи вищесказане, можна відмітити, що само по собі прийняття суддею явно незаконного рішення є достатньою підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Разом з тим, звільнення з посади судді за порушення присяги як вид дисциплінарного стягнення можливо лише за свідомого, вольового прийняття суддею зазначеного очевидно протиправного рішення в порушення урочисто взятих на себе зобов'язань неупереджено і сумлінно здійснювати правосуддя, тобто виключно за наявності його вини. При цьому із суб'єктивної сторони діяння судді при його кваліфікації як порушення присяги, на відміну від кримінальної відповідальності за ухвалення завідомо неправосудного рішення [9, с. 42], може передбачатися прийняття зазначеного рішення, що принижує авторитет правосуддя, як з прямим, так і з непрямым умислом (із грубої не-

бережності: унаслідок сталих звичок до нехтування до виконання обов'язків судді, систематичного порушення вимог законодавства при здійсненні судочинства, як про-яв службової халатності тощо).

Але суддя у жодному разі не може нести відповідальність за позицію, яка ґрунтується на власному і відповідним чином мотивованому розумінні законодавства, за судову помилку, допущену внаслідок добросовісного, хоча й хибного, його застосування, що не можна виключати за недостатньо чіткого, однозначного і суперечливого у наш час правового регулювання. Судова помилка також тягне негативні правові наслідки для прав та інтересів учасників судового провадження, не забезпечує досягнення мети судочинства, але для її усунення якраз й існує інститут інстанційного оскарження судових рішень, апеляційного і касаційного перегляду. Вищенаведене окреслює нагальність порушених питань, необхідність їх комплексної розробки в дослідженнях українських вчених-юристів, про-ведення узагальнень судової практики, опрацювання для суддів доктринальних правозастосовних рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 09 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_947/print1433833488_654775/
2. Акти Вищої ради юстиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vru.gov.ua/act_list/page/25?number=&session_date=0&act_type1=24&act_type2=88&act_type3=0&name=&
3. Овчаренко О. М. Порушення присяги як підстава конституційної відповідальності судді / О. М. Овчаренко // Проблеми законності. – 2013. – Вип. 123.
4. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2011 року № 2-рп/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-11>.
5. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства / Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»; проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». – Київ, 2015. – 756 с.
6. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів : питання теорії і практики : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д. ю. н. за спец. : 12.00.10 «судоустрій; прокуратура, адвокатура» / О. М. Овчаренко; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2016. – 40 с.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. 42000 слів. – Т. 2 : Ж-ОБД / Уклад. : В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконті, 1998. – 910 с.
8. Узагальнення практики розгляду Вищим адміністративним судом України як судом першої інстанції справ щодо оскарження актів Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції про звільнення суддів у зв'язку з порушенням присяги судді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://soc-in.com/zakonodavstvo/sudova-praktika/rozjasnennja-sudiv/2918-praktika-rozglyadu-vishhim-administrativnim-sudom-ukrayini-yak-sudom-pershoyi-instanciyi-sprav-shhod.html>.
9. Тютюгін В. І. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови : окремі аспекти застосування ст. 375 Кримінального кодексу України / В. І. Тютюгін, О. В. Капліна, І. А. Тітко // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 2.